

Наталія Ротар

ЕВОЛЮЦІЯ КОМУНІКАТИВНОГО КОНСТРУКТУ «РЕГІОН» У ДИСКУРСІ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ

Досліджено еволюцію комунікативного конструкту «регіон» у дискурсі В. Ющенко та В. Януковича. Встановлено, що категорія «регіон» як комунікативний конструкт у дискурсі В. Ющенко була використана тільки в контексті ідеї необхідності оновлення суті та якості парламентаризму в Україні. Спробою переведення комунікативної категорії «регіон» у площину політичних відносин в Україні стала формалізація В. Януковичем відносин центр – регіони за допомогою утворення Ради регіонів. Однак аналіз виступів В. Януковича доводить, що сьогодні категорія «регіон» не стала ключовою у формулюванні завдань регіональної політики держави. Інтеграція в президентський дискурс поняття «нова регіональна політика», яке означає перехід регіонів та громад до системного освоєння власних ресурсів на стратегічних засадах, поширення міжрегіональної співпраці, не була завершена розробкою будь-яких офіційних документів.

Ключові слова: комунікативний конструкт, політичний дискурс, регіон, регіональна політика, В. Ющенко, В. Янукович.

Natalia Rotar. Evolution communicative construct «Region» in the discourse of political elite in Ukraine. Investigated the evolution of communication construct «region» in the discourse of Yushchenko and Yanukovich. Found that the category of «region» as a communicative construct the discourse Yushchenko was used only in the context of the idea of nature and the need to upgrade the quality of parliamentarism in Ukraine. Attempt to translate the communicative category of «region» in the plane of political relations in Ukraine Yanukovich became formalized

relationship center – regions by forming a Council of Regions. However, analysis of speeches Yanukovich shows that today the category of «region» has not become a key task in the formulation of regional policies. Integration into the presidential discourse the concept of «new regional policy», which means the transition regions and communities in the development of the system of own resources for the strategic principles, distribution of inter-regional co-operation was not completed development of any official documents.

Key words: communication construct, political discourse, the region, the regional policy, Yushchenko, Yanukovich.

Незважаючи на те, що упродовж 90-х рр. ХХ ст. категорія «регіон» увійшла в комунікативний простір політичної еліти України, про що свідчить не лише поява субпонять *регіональне самоврядування, регіональна влада, регіональні владні структури, регіональні інтереси, представництво регіонів*, а й активна участь вищих державних осіб у публічному обговоренні проблем регіонального розвитку, Україна до сьогодні потребує концептуалізації національної внутрішньої регіональної політики, орієнтованої на раціоналізацію відносин «центр – регіони» і максимальне сприяння освоєнню та використанню власного економічного потенціалу кожного з регіонів.

В українській політичній науці аналізу процесів у регіонального розвитку присвячені численні наукові дослідження М. Кармазіної, А. Круглашова, О. Майбороди, М. Михальченка, В. Котигоренка, Л. Нагорної, В. Базіва, О. Гараня, О. Рафальського, З. Варналія. Наше дослідження не претендує на розкриття всієї складності взаємозв'язку між особливостями регіонального та загальнодержавного розвитку України. Метою цієї статті є визначення особливостей формування змістовного навантаження та смислового визначення проблем регіонального розвитку України у дискурсі Президентів України – В. Ющенко та В. Януковича.

Незважаючи на те, що у вересні 2005 р. В. Ющенко підписав Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [12], до активного використання категорії «регіон» він звернувся тільки через декілька років від початку перебування на посту Президента України. Проголосивши в 2008 р., що «Наш орієнтир – більше прав і відповідальності для місцевих громад і регіонів» і визначивши характер відносин *центр – регіони* як «анахронічний» [14, с. 5], В. Ющенко зробив чергову, після Л. Кучми, спробу впровадження бікамералізму. 31 березня 2009 р. Президент України ініціював запровадження двопалатного парламенту і оновлення структури системи виконавчої влади та місцевого самоврядування. Пропонувалося, що, замість місцевих адміністрацій, владу в регіонах будуть здійснювати виконками відповідних рад. В. Ющенко відзначав, що більшість країн європейського континенту, які є унітарними, мають двопалатні парламенти, а отже, і Україні потрібен парламент європейського зразка – Національні збори України (Сенат), які будуть поєднувати в собі політичне і територіальне представництво. За проектом Президента, нижня палата Сенату – Палата депутатів мала б обиратися шляхом прямих виборів за пропорційною системою. Крім законодавчої функції, на нижню палату парламенту покладалася відповідальність за формування уряду та контроль за його діяльністю. Верхня палата Сенату мала б обиратися прямими виборами за мажоритарною системою та представляти громаду і регіони: «він повинен взяти на себе повноваження кадрових призначень, які не є урядовими, а також схвалення усіх рішень Президента у сфері оборони і безпеки. Рівне представництво в Сенаті усіх регіонів – по 3 сенатори від кожної області – буде служити об'єднуючим фактором», – вважав Президент [10, с. 2].

Отже, згідно зі Ст. 86 проекту Конституції до загального складу Сенату мали входити по три сенатори, яких обиратимуть строком на шість років в Автономній Республіці Крим, кожній області, Києві, в містах, що за

статусом прирівняні до області. Кожні два роки мало проходити оновлення третини складу обраних сенаторів – обиратися по одному сенатору, обраному в АР Крим, кожній області, Києві, в містах, прирівняних за статусом до області. До загального складу Сенату повинні були входити також сенатори, якими довічно стають після закінчення повноважень Президенти України за їх згодою, крім тих, які були усунені з посади в порядку імпічменту [15]. Таким чином, підкреслював В. Ющенко, Сенат мав би збалансувати і стабілізувати владу, посилити процеси децентралізації і поліпшити якість законотворчого процесу. Тому пріоритетом пропонованих змін є децентралізація владних повноважень, починаючи з Президента, яка здійснюється з метою створення стабільної системи роботи державної влади і повинна вивести країну з перманентної політичної кризи, яка триває багато років через надмірну концентрацію і дублювання владних повноважень.

Ідея формування двопалатного парламенту як механізму забезпечення представництва регіональних інтересів не була сприйнята однозначно в середовищі політичної еліти. Зокрема, Ю. Тимошенко зазначила, що двопалатний парламент не відповідає принципам унітарного устрою України; на думку В. Литвина, ідея двопалатного парламенту фактично прикривається необхідністю представництва регіональних інтересів у політичному центрі; А. Яценюк вважав, що двопалатний парламент приведе тільки до ускладнення процесу законотворчості в Україні [11, с. 7–9]. Проте ПАРТІЯ РЕГІОНІВ оцінила пропозиції Президента, хоча й стримано, але не вороже – Б. Колесніков заявив, що партія буде розглядати пропозиції Президента щодо введення двопалатного парламенту лише у тому разі, якщо запропонована модель приведе до посилення ролі регіонів [11, с. 9].

Отже, категорія «регіон», як комунікативний конструкт, у дискурсі В. Ющенка була використана тільки в контексті ідеї необхідності оновлення суті та якості парламентаризму в Україні. Як самостійна категорія по-

літики вона не використовувалася, про що свідчить відсутність у дискурсі В. Ющенко нових субпоняць, які активно інтегрувалися в політику його попередниками [Детальніше див.: 16].

В. Янукович у своєму першому виступі перед Верховною Радою України вперше офіційно визнав залежність між політичною кризою, економічним розвитком і регіональними суперечностями в Україні: «Ефективна співпраця між Президентом, Парламентом і Урядом розчистить дорогу до швидкого економічного прогресу. В свою чергу, розв'язання цієї проблеми дозволить не лише ліквідувати хронічну бідність, а й об'єднати країну. Люди схильні політизувати певні питання духовності здебільшого тоді, коли вони перебувають у стані перманентної фінансової нестабільності. В економічно розвинутих державах вірогідність виникнення внутрішніх конфліктів через різницю в культурних традиціях того чи іншого регіону в десятки разів нижча, аніж у державах економічно відсталих» [7]. Саме тому успіх реформ, утвердження демократії неможливі без успішного гуманітарного розвитку: «Ми повинні говорити про такі чутливі проблеми, як питання мови, історичних особливостей розвитку регіонів, свободи медіа» [6].

У щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України (2011 р.) В. Янукович зупинився на проблемі регіонального розвитку в посткризовий період [13]. На думку Президента, регіональні проблеми необхідно розв'язувати у двох площинах – політичній та економічній. Політична площина розв'язання регіональних проблем була представлена не зовсім новим, швидше оновленим баченням проблеми: необхідне «розв'язання проблеми рівного представлення інтересів усіх регіонів на центральному рівні, зокрема у структурі законодавчої влади, або створення двопалатного парламенту, або зміни виборчого законодавства» [13, с. 16]. Таким чином, вперше було заявлено саме про рівне представництво регіонів, однак конкретні механізми досягнення такого рівного представництва не були визначені.

Більш чітко і послідовно були проаналізовані проблеми економічного регіонального розвитку. Кризовий період 2008–2009 рр. наочно продемонстрував і закріпив хронічну структурну розбалансованість економіки навіть розвинених регіонів України. Протягом 2010 р. з'явилися певні позитивні тенденції розвитку регіонів, що є свідченням активізації процесів посткризового відновлення, однак поряд з позитивною динамікою базових галузей економіки регіонів помітно і поглиблення існуючих структурних і регіональних диспропорцій. Зазначалося, що, з огляду на переважання застарілих енергоємних технологій, значну частку зношеного устаткування, високий рівень залежності економіки старопромислових регіонів України від зовнішніх ринків, посилилася асиметричність регіонального розвитку України, що, у свою чергу, підсилює невпевненість перспектив економічної динаміки в середньо-і довгостроковій перспективах.

Уперше в дискурсі політичної еліти була використана категорія «загрози стабільності регіонального розвитку». В. Янукович особливо відзначив, що в умовах кризи і в посткризовий період яскраво проявилася нездатність більшості регіонів самостійно фінансувати власний розвиток. Якщо в попередні роки нестача фінансових ресурсів у регіонах компенсувалася трансфертами з державного бюджету, в основному нецільовими, то тепер криза довела хибність і дестимулює вплив такого підходу. Таким чином, в Україні була актуалізована необхідність зміни основ формування фінансової бази регіонів в напрямі зменшення залежності її джерел від коливань економічної кон'юнктури.

Основними загрозами стабільному та збалансованому регіональному розвитку були визначені: відсутність рівноправних, партнерських відносин між центром і регіонами, збереження практики ручного управління, втручання органів державної влади у сферу компетенції місцевого самоврядування; домінування переважно екстенсивного типу господарювання на місцевому (регіональному) рівні; високий рівень енергетичної залежності лока-

льного виробництва і відсутність структурно-інноваційних зрушень, спрямованих на зменшення матеріаломісткості, енергоємності продукції, що випускається на місцях, її здешевлення та підвищення конкурентоспроможності; збереження високих показників монополізації регіональних ринків: особливо це стосується ринків енергетичних ресурсів, ринку послуг, ринків продовольства та сільськогосподарської продукції; збереження орієнтації промислового виробництва індустріальних і старопромислових регіонів на збільшення експорту продукції енергоємного й екологічно ризикованого виробництва, яке повністю залежить від короткострокових спорадичних тенденцій поживавлення світової ринкової кон'юнктури; неефективність дотаційних та субвенційних механізмів подолання соціально-економічної відсталості територій; затримка у підготовці та укладенні угод щодо регіонального розвитку як інструменту реалізації стратегій розвитку регіонів [13, с. 82–86].

Комунікативний конструкт «регіон» використовується В. Януковичем у різних контекстах, які загалом дозволяють констатувати відсутність цілісної, системної, спрямованої на розв'язання конкретних завдань регіональної політики. Найбільш часто категорія «регіон» наділяється такими смислами:

– *Неефективність моделі відносин центр – регіони:* «Нам дуже часто доводилося стикатися з такими питаннями, коли чиновники, як кажуть, зверху, з центру дають накази, а ми на місцях страждаємо від різних незручностей. Тому, безумовно, будь-який міністр, коли підписує будь-який наказ, він повинен спочатку зібрати керівників регіонів, розібратися, спитати точку зору, вивірити, а потім прийняти рішення» [19].

– *Важливість економічного розвитку регіонів:* «Я маю на увазі, що структура економіки кожного регіону відрізняється дуже суттєво. А люди всюди однакові. Тобто, ні в якому разі не можна відрізнити людей однієї професії від іншої чи на якій території нашої держави живе людина» [18].

– *Регіональний вимір адміністративної реформи:* «Незважаючи на величезний бюрократичний та чиновницький спротив, ми продовжуємо адміністративну реформу. Вже відкрито близько 120 центрів адміністративних послуг в усіх регіонах України. Зроблені перші кроки щодо скорочення кількості платних адміністративних послуг і здешевлення їх вартості» [17].

– *Неефективна модель адміністративно-територіального устрою:* «Ми успадкували централізовану вертикаль адміністративно-територіального устрою, яка гальмує розвиток ринкових відносин, стримує ефективну міжрегіональну кооперацію, не враховує нову соціально-демографічну ситуацію» [4].

– *«Нова» регіональна політика:* «Перезавантажено» регіональну політику. Регіони поступово позбуваються звички озиратися на центр, вчаться раціонально розпоряджатися своїм ресурсним потенціалом на стратегічних засадах» [5].

– *Необхідність нової моделі влади на регіональному рівні:* «На часі – підготовка та проведення «капітального ремонту» регіональної влади і системи місцевого самоврядування. Це ті структури влади, що найближчі до людей. І саме за ефективністю їх роботи люди оцінюють ефективність всієї влади» [9].

Отже, визначені В. Януковичем смисли категорії «регіон» більшою мірою вказують на те, що саме було і залишається нерозв'язаною проблемою держаної політики у сфері регіонального розвитку. Проте, констатуючи, що ці проблеми виникли в періоди президентства Л. Кравчука, Л. Кучми та В. Ющенка, В. Янукович не використовує апробовані субпоняття регіональної політики – регіональне самоврядування, регіональна влада, регіональні владні структури, регіональні інтереси, представництво регіонів.

Спробою переведення комунікативної категорії «регіон» у площину політичних відносин в Україні стала формалізація В. Януковичем відносин *центр – регіони* за допомогою утворення Ради регіонів. Ця інституція

створювалася для «забезпечення взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування у вирішенні питань реалізації державної регіональної політики, системного вдосконалення моделі місцевої влади, проведення адміністративно-територіальної реформи, подолання міжрегіональних диспропорцій, забезпечення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості» [20]. Починаючи з 2011 р., В. Янукович, визначаючи Раду регіонів як «один із механізмів чи інструментів підготовки до прийняття конкретних рішень влади» [8], регулярно виступає на її засіданнях, що до певної міри свідчить про наявність сформованого політичного інтересу до проблем регіонального розвитку.

Виступаючи на засідання Раді регіонів 15 вересня 2011 р., В. Янукович розглядав проблеми регіонального розвитку через конкретні напрями державної політики – економічної, регіонального управління, корупції, кадрової, земельної, які були вкладені в контекст громадської підтримки реформ (табл. 1).

Таблиця 1

**Смислова еволюція проблем
регіонального розвитку в дискурсі В. Януковича***

Напрямок державної політики	Опис регіональних проблем
15 вересня 2011 року	
Економічна політика	Основна відповідальність за пошук ресурсів розвитку і створення інституційних умов для економічного зростання у регіоні лягає на керівників регіонів.

* Складено за [1–3; 8].

	<p>Безумовно, регіони мають різний економічний потенціал. Проте менша дохідна база чи депресивний стан не можуть слугувати постійним виправданням відсутності економічної ініціативи місцевої влади. Скажу відверто: я розглядаю як прояв особливої довіри призначення на керівні посади держадміністрацій саме в економічно складні регіони. Взятися за складну справу – відповідайте за її ефективну реалізацію.</p> <p>... серед ключових завдань бюджету 2012 року – і хочу на цьому зробити наголос – треба поновити вплив на вирівнювання макроекономічних пропорцій регіонального розвитку, дати регіонам реальний фінансовий поштовх та створити стимули для подальшого зростання за рахунок диверсифікації джерел фінансових ресурсів</p> <p>Міжрегіональне співробітництво – це реальний шлях, що дозволяє задіяти потенціал внутрішнього ринку для підтримки економічної динаміки в Україні.</p>
<p>Регіональне управління</p>	<p>Я знаю з власного досвіду: неможливо досягти якісного регіонального розвитку без ефективного регіонального управління. Реформа вимагає від кожного регіонального керівника стратегічного бачення розвитку регіону, глибинного розуміння його внутрішніх проблем та об'єктивної оцінки наявних ресурсів. На жаль, для багатьох розроблені стратегії розвитку регіонів залишаються лише декларацією про наміри.</p>

Корупція	... проблема – високий рівень корупції на регіональному рівні. З корупцією тісно пов'язаний і незадовільний рівень розвитку підприємництва та нерозвиненість регіональних ринків. Негативні сигнали від підприємницьких кіл та від простих громадян свідчать, що на місцевому рівні все більше відтворюється механізм кругової поруки, коли місцеве чиновництво, податківці, митники покривають один одного.
Кадрова політика	Посадовці торгують владними повноваженнями, перетворюючи їх на корупційну ренту. На червневому засіданні Ради регіонів констатовано проблему дефіциту кваліфікованих кадрів, була затверджена концепція кадрової політики. «Стратегія державної кадрової політики України на 2011–2020 рр.» має також вирішувати і питання доброчесності. Не можна допускати до влади тих, хто перетворює державну службу на годівницю, руйнує довіру до держави. Всі мають усвідомити – як кажуть, ця «лавочка» закривається назавжди.
Земельна політика	Ще рік тому я доручав Уряду разом із керівниками обласних адміністрацій до червня 2011 року завершити роботу з розмежування земель державної та комунальної власності. У результаті розмежовано менше двох відсотків.
24 травня 2012 року	
Економічна політика	За підсумками чотирьох місяців поточного року спостерігається уповільнення економічного зростання. Завдання регіональної та місцевої влади – забезпечити втілення відпо-

<p>Соціальна політика – це той тиск, який сьогодні є з боку державних органів, які покликані здійснювати правоохоронні, контролюючі функції</p>	<p>відних заходів на своєму рівні...</p> <p>Нова соціальна політика не вичерпується переглядом обсягу грошової допомоги окремим категоріям населення. Ми маємо чітко визначити стандарти надання соціальних послуг, межі та умови надання підтримки. Необхідно збалансувати систему надання підтримки і відповідальності отримувачів.</p> <p>Треба змінити підходи у сфері зайнятості. До формування державного замовлення мають бути залучені місцеві органи влади та роботодавці.</p> <p>Необхідно активізувати програму «Нове життя». ...Повноцінне розгортання цього проекту вимагає належного фінансування й уваги з боку місцевої влади. Тобто, відкрили і забули – такого не повинно бути. Контролювати доти, поки, як кажуть, вони не стануть твердо на ноги, поки вони не почнуть працювати на повну потужність.</p>
	<p>Також вимагаю негайно привести базу внутрішніх інструкцій правоохоронних та контролюючих органів у відповідність з діючими законами, особливо тими законами, які ми прийняли щодо дерегуляції, з тими законами, стосовно яких фактично вже є нова законодавча база, але вона не є імplementована сьогодні на місцях.</p>
<p>Сімейна політика</p>	<p>Ми маємо припинити практику «добровільного» переміщення дітей</p>

	<p>із сім'ї до інтернатів, слід зупиняти – аж до звільнення – і недбалих працівників закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які чинять спротив усиновленню чи влаштуванню дітей до сімейних форм виховання.</p> <p>У нас є особливість регіональна, я маю на увазі західні регіони. Тут слід приділяти увагу життю дітей трудових мігрантів. Це питання також болюче і ним треба серйозно займатися.</p>
<p>25 грудня 2012 року</p>	
<p>Політика соціальної справедливості</p>	<p>У пілотних регіонах – Вінницька, Дніпропетровська, Донецька області, м. Київ – повинні бути запроваджені нові моделі бюджетного фінансування медичних закладів як основа для підвищення якості меддопомоги.</p>
<p>Політика дерегуляції</p>	<p>Затримується відкриття центрів надання адміністративних послуг. Тому я просив би звернути увагу на необхідність повноцінного вирішення цього питання.</p>
<p>Нова регіональна політика</p>	<p>Вона передбачає перехід регіонів та громад до системного освоєння власних ресурсів на стратегічних засадах, поширення міжрегіональної співпраці.</p> <p>Окремо хочу зазначити: регіональні програми та стратегії мають реалізовуватися синхронно із завданнями Національного плану дій. Ефективність їх впровадження великою мірою залежить від того, як</p>

	<p>враховуються конкретні потреби і запити населення регіону, як використовується потенціал місцевого бізнесу.</p> <p>Вважаю обов'язковим запровадження регулярних моніторингів регіонального розвитку, які б на основі соціологічної і статистичної інформації дозволяли вимірювати «температуру розвитку» з кожної актуальної проблеми.</p>
<p>21 березня 2013 року</p>	
<p>Місцеве самоврядування</p>	<p>Я неодноразово наголошував на неприпустимості надмірного зосередження повноважень у центрі.</p> <p>На жаль, знову виявляються тенденції до концентрації влади у міністерствах та відомствах, і це створює нові перешкоди для ефективного управління.</p> <p>На сьогодні внаслідок проведеної ґрунтовної роботи та ретельного аналізу усіх змін у сфері місцевого самоврядування, спроби яких робилися з 1996 року, маємо висновок: вони зазнавали поразок через відсутність системних підходів до розв'язання проблем регіонального розвитку.</p>

Аналіз даних таблиці 1 засвідчує, що у виступі від 15 вересня 2010 р. В. Янукович наголошував, що розв'язання усіх окреслених ним проблем регіонального розвитку неможливе без громадської підтримки: «Реформи економіки і фінансової системи не можуть відбуватися без суспільної підтримки, насамперед на рівні територіальних громад. Активна частина громадян, підприємці давно очікують від вас, місцевої влади, прозорості, доброчесності та доступності»

та проведення радикальних реформ, які насамперед стосуються «вирішення питань земельної реформи, реформи охорони здоров'я, реформування освіти та системи житлово-комунального господарства» [8]. Контекстом виступу В. Януковича на Раді регіонів у травні 2012 р. стала політика модернізації: «Нам треба значно прискорити політику модернізації нашої держави», що в нинішніх умовах означає, «безумовно, стимулювання високотехнологічного виробництва та створення нових добре оплачуваних робочих місць» [3]. Виступаючи перед членами Ради регіонів у грудні 2012 р., В. Янукович визначив 10 напрямів державної політики, проте завдання регіонального рівня були конкретизовані тільки для трьох з них. Зважаючи на контекст виступу – стратегія державного розвитку, важливим вважаємо появу в дискурсі Президента України окремого напрямку державної політики – регіональної, яка була охарактеризована як «нова» [2]. В останньому виступі В. Януковича на Раді регіонів контекстом смислового визначення комунікативного конструкту «регіон» були питання реформи місцевого самоврядування, яке позиціонувалося як одне «із найважливіших питань, складовою, яка буде впливати на покращення життя людей» [1]. Президент зазначив: «Я розраховую, що в найкоротші терміни Урядом має бути опрацьоване питання розвитку економіки територій та нових підходів у регіональній політиці» [1].

Отже, створення Ради регіонів та систематичні – два рази на рік – виступи на її засіданнях Президента України В. Януковича вказують на те, що політична еліта намагається вивести категорію «регіон» за межі виключно комунікативного простору політики та перетворити її на предмет державної політики. Однак аналіз виступів В. Януковича доводить, що сьогодні категорія «регіон» не стала ключовою у формулюванні завдань регіональної політики держави. Інтеграція в президентський дискурс поняття «нова регіональна політика» (грудень 2012 р.), яке означає перехід регіонів та громад до системного освоєння власних ресурсів на стратегічних засадах, поши-

рення міжрегіональної співпраці, не була завершена розробкою будь-яких офіційних документів.

1. Виступ Президента на засіданні Ради регіонів 21 березня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/27195.html>

2. Виступ Президента на засіданні Ради регіонів 25 грудня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/26485.html>

3. Виступ Президента на засіданні Ради регіонів 25 травня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/24275.html>

4. Виступ Президента на урочистих зборах з нагоди 20-річчя створення Асоціації міст України. 28 вересня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/25563.html>

5. Виступ Президента під час урочистостей з нагоди Дня Незалежності в Палаці «Україна». 24 серпня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/25110.html>

6. Виступ Президента України Віктора Януковича на урочистих заходах з нагоди Дня Незалежності України на Майдані Незалежності 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/17881.html>

7. Виступ Президента України Віктора Януковича у Верховній Раді України. 25 лютого 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/16600.html>

8. Виступ Президента України на засіданні Ради регіонів 15 вересня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/21206.html>

9. Виступ Президента України на міжнародних муніципальних слуханнях «Розвиток належного врядування на місцевому та регіональному рівнях». 1 листопада 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/21776.html>

10. Відповідь на виклики завжди одна — єдність: Щорічне Послання Президента України Віктора Ющенка про внутрішнє і зовнішнє становище України // Чорноморські новини. – 2009. – 2 квітня. – № 35. – С. 1–2.

11. Ворошилов О. Конституционный процесс в Украине на современном этапе / О. Ворошилов // Україна: Факти. Події. Коментарі. – 2009. – № 8. – С. 5–19.

12. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» № 2850-IV від 8 вересня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/3306.html>

13. Модернізація України – наш стратегічний вибір: Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с.

14. Послання Президента України Віктора Ющенка до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України // Офіційний вісник Президента України. – 2008. – № 15. – С. 3–15.

15. Проект Закону України «Про внесення змін до Конституції України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/content/const_proekt.html

16. Ротар Н. Формування комунікативного конструкту «регіон» у дискурсі політичної еліти України / Н. Ротар // Регіональна історія України. Зб. наук. статей. – К.: Ін-т історії України НАНУ України, 2012. – Вип. 6. – С. 53–66.

17. Стенограма підсумкової прес-конференції Президента. 1 березня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/27018.html>

18. Стенограма прес-конференції Президента України Віктора Януковича в Українському домі. 8 липня 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/20725.html>

19. Стенограма телевізійного проекту «Діалог з країною». 22 лютого 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/26981.html>

20. Указ Президента України «Про раду регіонів» № 533/2012 від 9 квітня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/10849.html>